

ЗАГАЛЬНА БІБЛІОТЕКА

ЛЕСЯ УКРАЇНКА
(ЛАРИСА КОСАЧ-КВІТКА)

ВАВИЛОНСЬКИЙ ПОЛОН / НА РУЇНАХ

ДРАМАТИЧНІ ПОЕМИ

ЛЯЙПЦІГ
УКРАЇНСЬКА НАКЛАДНЯ

головні склади:

BERLIN W 62 / ЛЬВІВ / WINNIPEG MAN. (Canada)

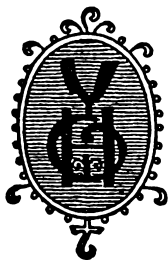
ДОСІ ПОЯВИЛИСЯ ОЦІ КНИЖКИ:

- 1—6а. Лепкий Б., Начерк історії української літератури (до нападів Татар). І., нове ілюстроване видання.
7. Левинський-Нечуй Ів., Запорожці.
8. Ляфонтен Ж., Байки (в 4 образах).
- 9—11. Карпенко-Карий, Суєта, нове видання.
- 12—14б. Крушельницький Антін, Іван Франко, поетизм (Літературні характеристики укр. письменників. I).
- 15—16. Руданський С., Сьлівомовки (зі вступ. Лепкого).
17. М. Вовчок, Дев'ять братів і десята сестричка Галі.
- 18—20. Ахеліс Тома, др., Начерк соціології.
21. Мамін-Сибіряк Д. Н., Чутлива совість.
- 22—23. Ніцше Фр., Так мовив Заратустра. Часть I.
- 24—25. Ніцше Фр., Так мовив Заратустра. Часть II.
- 26—27. Кміт Юрій, В сатліку й на сонці оповідання.
- 28—29а. Збірник народніх пісень і дум.
- 30—33а. Чайківський І., Всесвітня історія I, стар. віки (зі ілюстр.).
34. Кіплінг Р., От собі казочки (в двома ілюстр.).
- 35—36. Кіплінг Р., От собі сторійки (в трома ілюстр.).
37. Бернзон Б., Новоженці, комедія в двох діях.
- 38—39. Ніцше Фр., Так мовив Заратустра. Часть III.
40. Езон, Байки.
- 41—43б. Барвінський В., Скошений цвіт, повість.
- 44—47. Раковський Ів. др., Психологія. I.
48. Андреев Л., Три оповідання.
- 49—50. Карпенко-Карий, Халяїн, комедія.
51. М. Вовчок, Сестра, Козачка, Чумак (оповідання).
52. Бернзон Б., Понад сили, драма.
- 53—56. Чайківський І., Всесвітня історія II, серед. віки.
- 57—59. Ніцше Фр., Так мовив Заратустра. Часть IV (кінць).
60. М. Вовчок, Від себе не втечеш (оповідання).
- 61—62. Ібзен Г., Будівничий Сольнес, драма.
- 63—64. Гоголь М., Тарас Бульба, повість (зі ілюстр.).
65. Руданський С., Цар-соловей, поема-казка.
66. Молієр Ж. Б., Шкар-шуткар, жарт у 1 дії.
67. Котляревський Ів., Наталка Полтавка, укр. опера.
- 68—72. Чайківський І., Всесвітня історія III, нововічна.
- 73—74. Николішин Д., Розладде, драма.
75. М. Вовчок, Кармелюк, Невільничка (оповідання).
- 76—77. Генонеза, опов. (з образк.).
78. Куліш П., Оряся, Дівоче серце, Січові гості.
79. Кобилянська Ольга, Некультурна, новела.
80. Кобилянська Ольга, Valse mélancolique.
- 81—84. Франс Ан., На білих скалах, повість.
- 85—86. Толстой Л., Живий труп, драма.
- 87—91. Барвінський О., Спомини з мого життя. I.
92. Яричевський С., Книггня Любов, драма.
93. М. Вовчок, Сов, Одарка, Чарі, Ледащиця.
- 94—98. Лепкий Б., Начерк іст. україн. літер., книжка II.
99. М. Вовчок, Інститутка.
- 100—103. Антонович В., Коротка історія Козаччини.
104. Аверченко, Гуморески.
105. Барвінок Г., Русалка.
- 106—107. Лепкий Б., М. Шашкевич (Літ. хар. укр. писм. II).
- 108—110б. Куліш П., Чорна Рада, повість.
111. Толстой Л., Полонений на Кавказі, правд. подія.

ЛЕСЯ УКРАЇНКА
(Лариса Косач-Квітка)

ВАВИЛОНСЬКИЙ ПОЛОН НА РУЇНАХ

ДРАМАТИЧНІ ПОЕМИ

УКРАЇНСЬКА НАКЛАДНЯ КИЇВ — БЕРЛІН

Kurfürstenstrasse 83

ГОЛОВНІ СКЛАДИ:

Ukrainska Knyharnia
658—660 Main Street
Winnipeg Man.
(Canada)

Книгарня Наукового
Тов. ім. Шевченка
у ЛЬВОВІ
Ринок 10

Ukrainian Bazaar
2248 Grayling Ave.
Detroit, Mich.
(U.S. of America)

Printed in Germany

К. Г. РЕДЕР, тов. з обм. поружкою в ЛЯЙПЦІГУ.

ВАВІЛОНСЬКИЙ ПОЛОН

ДРАМАТИЧНА ПОЕМА

Розлога рівнина. Червоний захід змінює в кров широкі води Тігра та Евфрата, що зливаються до купи. По всій рівнині розкидані намети бранців. Голі діти шукають скоюк в ріні та сушого баговиння на паливо. Обшарпані, змучені, здебільшого старі жінки лагодять вечерю—кожна при своїм багатті—для чоловіків, що по тяжкій роботі прийшли з міста і посідали мовчки під вербами, над водою. Трохи осторонь, теж під вербами, стоять два гурти: левіти і пророки. Над пророками, на вербах, висять арфи, гойдаються і часом бреньять від поривів вечірнього вітру. Здалека видко Вавілонські мури і вежі, часом доноситься міський гамір.

ЖІНКА [озивається від багаття].

Ходи вже, чоловіче, до вечері!

[Чоловік, ще молодий, встає від гурту і мовчки сідає до вечері].

ЖІНКА. Чом хліба не їси?

[Чоловік мовчить].

ЖІНКА.

Гіркий, либонь?

Нема чого, небоже, мусиш їсти!

Чоловік [ледве вимовляючи, зовсім по старечому]

Не можу їсти...

ЖІНКА.

Лихо! ти беззубий?!

Де-ж...

Чоловік. Там! [Показує на Вавілон]

ЖІНКА. Ой, горе, горе, горе!..

[Коло другого багаття]:

СТАРИЙ ЧОЛОВІК [підходить до старої жінки, що сидить коло вигаслого вогнища, нерухомо низько спустивши голову].

Давай вечерю!

[Жінка мовчить, не рухається].

Ст. чоловік. Чом ти не варила?

[Жінка мовчить].

Ст. чоловік. Чого у тебе поціл на волоссі?

[Жінка мовчить і ще нижче хилиться].

Ст. чоловік. Де наша Малка?

Жінка.

Там!

[Показує на Вавилон, падає додолу і посидає го лову попідлом].

Ст. чоловік.

Адонаї!

[Роздирає на собі одержу і теж падає додолу].

[Коло третього багаття, де сидять сами чоловіки здебільшого старі]:

Жінка СЕРЕДНЬОГО ВІКУ [несміло наближається, за її одержу чіпляються обшарпані діти].

Простіть, мої батьки, що поспитаю,
чи ви не бачили де мого чоловіка?

Один дід. Як зветься він?

Жінка.

Ебенезер Оссієв.

Другий дід. Так звався він, як ти ще не була

Жінка. Що ти кажеш?!

[вдовою.

Третій дід.

Не вбивайся,

умерлих не катують вороги.

Жінка. Ой, що-ж тепер почну я, нещаслива,
з дрібними дітьми! [Гомосить].

Діти.

Мамо! мамо! мамо!..

БОЖЕВІЛЬНА [блукає по-між багаттям].

Щасливе лоно те, що не родило.

Щасливі груди, щò не годували...

Гей, не втішайся, жінко вавілонська!

Гей, не радій, синів гадючих мати!..

ДІВЧИНА [шепоче до товаришки, показуючи на божевільну].

Се з того часу, як в Єрусалимі

Ї дитину вбито.

ТОВАРИШКА. Ой, як страшно!

ДІВЧИНА. А я-ж те бачила на власні очі,

як хлопчика захопив вояк за ноги

і вдарив об...

ТОВАРИШКА. Мовчи! Не говори!..

[Під вербами]:

Гурт левітів.

За гріх батьків нам взяв Господь святиню.

За нечесть прадідів забрав свій храм!

І ми тепер, як діти марнотравця,

покутуєм безвинно батьків довг!

Гурт пророків. Єрусалим нас побивав камінням,

за те його побив Господній гнів.

Дочка сіонська гордувала нами,

за те її Ваалів син смирив.

Один левіт [до другого левіта].

Ти чом не був сьогодні на молитві?

Другий левіт.

Мене послав начальник до рахунків.

Майстрам гарамським саме йде розплата

за їх роботу при царських палатах.

1-й левіт. А ти не міг знайти кого з невірних,

щоб перейняв тебе?

як дикий рій на безвість розлетілись,
за те я ос лихих на вас наслав.

САМАР. ПРОРОК. Іудин лев ограбував кошару
Ізраеля і розігнав овець.

ІУД. ПРОРОК. Сауловим нащадкам вівчарями
пристало бути, не пастирями люду.

САМАР. ПРОРОК. Господь Ізраеля тебе досягне
і через мене.

[Підводить палицю на іудейського пророка].

ІУД. ПРОРОК. Господи! Згадай
твого раба Давида!

[Здіймає камінь і наміряється на сам. пророка].

ЕЛЕАЗАР [молодий пророк-співець, що саме надійшов
од Вавілону, кидається межн двох посварених
пророків].

Схаменіться!

Не покривайте ганьбою імення
Ізраеля й Іуди!

САМ. ПРОРОК [до Елеазара]. А, се ти,
пророчє ганьби? Чим-же ти прославив
Ізраеля й Іуду?

ІУД. ПРОРОК [до Елеазара]. Бридкий плазе,
чого приліз сюди з того кубла?

Там Бог твій і народ,

[показує на Вавілов] —

іди їх славить!

1-й ЛЕВІТ [проходячи, плює на Елеазара].

Щоб викинув тебе Господь із уст,
щоб згинуло ім'я твоє, як слина!

[Потроху починають збиратись люде, почувши
зваду].

2-й ЛЕВІТ [хапає з верби одну арфу].

Я потрощу се прокляте начиння!

ЕЛЕАЗАР [хапає його за руку].

Не руш моєї арфи, бо невинна
вона з моїх гріхів! Мене клени,
коли тобі здається, що я вартий,
а проклятим начинням не взивай
святої арфи.

З-й левіт. Чим так присвятилась?

ЕЛЕАЗАР. А тим, що ні одна струна у неї
нещиро зроду не брєніла!

Молодий хлопець. Ба!

Так тим-же ти її отам повісив!

ЕЛЕАЗАР [до хлопця—смутно].

До чого, м'юлодче, ти се промовив?

Молодий хлопець. Не удавай, немов не розумієш!

Дід. Сей молодик тобі, Елеазаре,
промовив так, як і твое сумління,
промовило-б,—але-ж німий мовчить!

Чоловік. Шкода і говорити до глухого!

Дитина [до Елеазара, простягаючи ручки до арфи].
Дай цяцю, дядю!

Мати дитинина [шарпає дитину].

Я тобі казала

не смій до сього дядька підступати!

[Дитина плаче—мати несе її геть].

Стара жінка [до дівчини, що стоїть близько].

Вже видно сорому в Ізраелі не стало,
що дівчина стоїть без покривала,
і дивиться на зрадника.

Дівчина. Та я-ж...

Ст. жінка. Гляди, небого, то велике лихо,
як Богом проклятий дівоче серце вкраде.

Дівчина. Коли він проклятий, то й я його клєну.
[Заслоняється покривалом і відступає].

ЕЛЕАЗАР [до всіх]. Батьки і браття, матері і сестри!

З якого часу в нас таке настало,
що без суда засуджують людей?
Кажіть мені по ширости, виразно,
чого я став між вас, мов прокажений?

Дід. Бо ти набрав прокази в Вавілоні,
співаючи за гроші на майданах
Вааловим синам.

ЕЛЕАЗАР. А не набрались
ви всі там на роботі в Вавілоні?

Чоловік. Робітники Молохові не служать.

ЕЛЕАЗАР. Кому-ж їх руки і начиння служать?

Хіба-ж вони не збудували дому
Молохові такого, як ніколи
в Єрусалимі наш Господь не мав?

1-й пророк. Неволею не докоряють бранцям!

ЕЛЕАЗАР. А я хіба не бранець? За що-ж ви
мене картаєте за працю по неволі?

2-й пророк. Бо шнур, лопата, рало та сокира
в руках людських—людські раби, а слово
в устах пророчих мусить тільки Богу
служити, більш нікому.

Дід. Чи й тепер
проситимеш, Елеазаре, суду?

ЕЛЕАЗАР. Проситиму, хоч-би він мав камінням
скінчитися, той суд. Живий Господь!

Ви мусите по правді розсудити,—
клятьба неправа звернеться на вас!

Дід. Послухаймо його! Нехай не скажуть,
що ми лишили правду на руїнах
в Єрусалимі. Так скажи-ж ти нам,
щод змусило тебе продати слово?

Елсазар. Бо не купив нікто у мене рук,
не вчив мене мій батько до роботи,
мене безсилним виховала мати.
Хоч рук моїх послухалася арфа,
але не слухає ні рало, ні сокира.
Під тягаром одразу я упав.
Дозорець геть прогнав мене з роботи.

Дід. Нехай тебе годують батько, мати,
коли не вчили заробляти хліба.

Елсазар. В Єрусалимі заробляв я чесно
і тим, чого вони мене навчили,
а тут... однаково пече й той хліб,
що батько мій приносить з Вавілону,—
з неволі батька тяжко годуватись.

1-й левіт. Твій батько й перстні золоті приносить,
не тільки хліб!

Елсазар [до всіх]. Навчіть сього левіта,
що й золото пече, не тільки сясє!

1-й левіт [схидно].

Чого-ж так праця батьківська пече?

Елсазар. Мене тут судять, чи мого батька?

Тоді давайте всіх батьків на суд!

Усіх, що душу за родину гублять!

1-й левіт. Чому-ж не вдався ти до свого люду,
щоб він тебе тим хлібом годував,
яким годуються левіти і каліки?

Елсазар. Бо я і не левіт і не каліка!

Малий хлопчик [до свого батька].

Дай, тату, хліба!

Батько. Я не маю, синку!

Чоловік. Чи бач, який? почув про хліб розмову,
та про годівлю, то й собі: дай хліба!

ЕЛЕАЗАР. І добре каже хлопчик! Він за мене вам краще відповів, ніж сам я вмів. Ви чули всі оцю малу розмову: „Дай, тату, хліба!“—„Я не маю, сину!“ Поки в Ізраелі так розмовляють, Елеазар не піде хліб ділити з левітами й каліками. Нехай, хто має хліб, віддасть отій дитині, а я прийму від бранців і каміння; хто має рибу, хай дітей годує, мені-ж нехай віддасть оту гадюку невільничого жалю, що співає: всю кров із серця,—я її візьму і понесу з собою на майдани і дасть вона жело моїм словам, і свист її почують в Вавілоні!

Молодий хлопець. Ну, небагато за такі пісні заробиш в Вавілоні! певно, менше, ніж заробив за співанки сіонські!

ЕЛЕАЗАР. Ти необачно, хлопче, се сказав, я не співав їм співанок сіонських. Ти правду говорив: я тим повісив сю арфу на вербі, що до нещирих пісень вона не може пригравати, а співанок сіонських не співає ніхто без арфи. Я пісень кохання ніколи не співав між ворогами. Сіонська пісня—всіх пісень окраса—була, як молода, в Єрусалимі, немов дружина у святому місті, а тут вона-б наложницею стала,—хто-ж візьме бранку за дружину шлюбну?

[Між людом чутно стогін при сих словах. Елеазар замовк і похилився].

Чоловік. Чому-ж ти їм не грав пісень полону,
чому не вилив сліз гірких неволі?
Холодна крапля камінь пробиває,
чи-ж не проймуть гарячі сльози серце
хоч-би й лихе?

ЕЛЕАЗАР. Мені Господь вложив
у душу гордощі. Не плачу зроду
перед чужинцем.

Чоловік. Гордощі не личать
невільникам.

І й пророк. Гордині ріг у тебе
здійнявся над жаль і над любов святу!

ЕЛЕАЗАР. Не міряй ти безмірного безкраїм,
бо не збагнеш і сам, що вийде з того.

Молодий хлопець.

Проречистий Елеазар між бранців!
Чому-ж то на майданах Вавілонських
любов, і жаль, і гордощі його
мовчать? Либонь їм мало там простору?

ЕЛЕАЗАР. А ти гадав, доволі? Ох, мій хлопче!
Я зміряв ті майдани Вавілонські,
і знаю їх простор. Якось я йшов
через отой майдан, де саме вежу
Молохові будують наші люде.
Спинився я і задививсь на неї:
біліє мармор, мов кістки на полі,
норфір шаріє, мов пролита кров,
сіяє злото, мов пожежа ясна.
Недобудоване стоїть, немов руїна,
і чутно поклик наших переможців,

і чуто стогін нашого народу.
 Не зчувсь я сам, як голосом великим
 гукнув на весь майдан: Єрусалиме!
 Риданням відповіли бранці з муру
 і сміхом обізвалися дозорці:
 „Хіба як-небудь зветься ще руїна?
 Хіба ще ймення має дика пустка?“
 Я геть пішов, на торг, де продають
 в неволю бранців. Там купець багатий
 собі найкращих бранок вибірав.

Голоси жіночі з народу.

Ой горе, горе, горе!

ЕЛЕАЗАР.

Я сказав:

„Подумай, пане, сі дівчата мають
 батьків, братів,—коли-б твоя сестра,
 або дочка в полон кому дісталась,
 тоді-ж би ворог продавав її?“
 Він відповів: „така вже доля бранок“.
 Я далі йшов і бачив, як раба
 малого, нездужалого високий
 і дужий вавілонець навантажив
 усяким покупом, як того мула,
 і києм гнав. Я крикнув: „схаменись!
 Таке хлоп'я так тяжко мордувати!“
 На те він раб!—зухвалець відповів.
 „Як-би твій син, сказав я, був проданий,
 тоді-б і він був раб!“—„Та вже-ж, не як!“
 сказав багач і засміявся в-голос,—
 „та я своїх синів не продаю,
 а ваших, бач, купую“... Хто і що
 такі серця пройме? Я тільки раз
 піснями сліз добувся від чужинця:

сам царь заплакав над кінцем Саула,
над смертю Йонатана.

Голос з народа. Хай живе
сей милосердний царь! На нього тільки
надія наша!

Елеазар. Милосердний царь
хотів мене надгородити гоїно.

1-й левіт. Що він тобі давав, Елеазаре?

Елеазар. Давав мені в своїм дворці світлицю
і, скільки схочу, бранок іудейських!..
І з того часу я проєляв пісні,
що викликають сльози в переможців:
то сльози нільських ящурів!

Молодий хлопець. Було їм
про славу предків наших заспівати,
щоб знали силу нашого народу!

Елеазар [понура]. Співав.

Молодий хлопець. І що-ж?

[Елеазар мовчить].

Дід. Кажі, Елеазаре
як прийняли чужинці пісню слави?

Елеазар. [говорить помалу, немов через силу].
Один з них засвисав і головою,
всміхнувшись, покивав. Другий сказав:
„Не все то й правда!“ Третій намовляв
мене до військових співців пристати.
І всі один по одному казали:
„Чи тільки світа, що в Єрусалимі?—
Чи ти пісень не знаєш про Едом?
про Мізраїм? *) Чи слава Амалека,

*) Мізраїм—Єгипет.

Амона, Аморея не така
була колись, як і минула слава
Ізраеля?“

1-й пророк. О, Господи, скарай
уста ворожі німотою смерті!

ЕЛЕАЗАР. І я їм став співати про Едом,
про Мізраїм і про чужі язика
чужою мовою. І слухали вони,
як меч кривий зрадливого Едома
зломився перед зброєю Ассура,
як Амалек, Амон та Амореї
з розбійників рабами поробились,
як Мізраїм, володарь над пів-світом,
колишній пан ізраельських племен,
одвічній Силі мусів покоритись,
як в море впав колись їздець і кінь
і вся потуга фараонів гордих,
як спорожнів обридлий дім роботи,
спустошився проклятий двір неволі.

Молодий хлопець.

Що-ж слухачі?

ЕЛЕАЗАР. Були такі, що блідли.

2-й пророк. Бодай на вік поблідли й похололи!

Молодий хлопець.

Чому-ж ти їм не винув просто в вічі,
що і на їх ще прийде судний день?

ЕЛЕАЗАР. Для сього слова тісно в Вавілоні..

Сьогодні я співав їм про Офір,
Сідон і Тір, про їх майстерність, мудрість,
про скарби їх, яких нема й не буде
ніколи у скарбниці вавілонській.

1-й левіт. Чи ти-ж багато заробив за пісню?

ЕЛЕАЗАР. Ти, може, думав, — скарби ханаанські?

От маю хліб сьогодні на вечерю.

Молодий хлопець.

А певне за пісні, що вихваляли
потугу вавілонську, заробив
ти не одну обручку щирозлоту!

ЕЛЕАЗАР. Східна лиш отрутою говорить,

Але не всіх отрута досягає!

Коли ти чув, щоб я співав пісні
про славу і потугу вавілонську?

[Молодий хлопець мовчить засоромлений].

ЕЛЕАЗАР. Ти сам себе мовчанням осудив.

Дід. Елеазаре, може в Вавілоні

твої пісні до речі й до ладу,
та Мізраїм, Едом і всі язики
не нагадають вже про Палестину,
не збудять думку про Єрусалим!

ЕЛЕАЗАР. Хіба вже нам нагадувати треба?

Дід. Не нам, а тим, що мовою чужою
між ворогами звикли розмовляти.

ЕЛЕАЗАР. То як-же зрозуміють рідну пісню?

А по чужому як її співати?

Дід. Так ти за чужомовними словами
забудеш промовлять „Єрусалим“!

ЕЛЕАЗАР [стоїть замислений. Рука його починає торкати струни на арфі, а голос його, наче голос того, що маячить у сні, промовляє не то співом, не то скаргою].

Була моя правиця дужа,
хто подолати міг її?

Чи я-ж тоді казав до себе:

„Щасливий я — правила є!“

Чи то-ж я їй коли промовив:

ЕЛЕАЗАР. Ти, може, думав, —скарби ханаанські?

От маю хліб сьогодні на вечерю.

Молодий хлопець.

А певне за пісні, що вихваляли
потугу вавілонську, заробив
ти не одну обручку щирозлоту!

ЕЛЕАЗАР. Єхидна лиш отрутою говорить,

Але не всіх отрута досягає!

Коли ти чув, щоб я співав пісні
про славу і потугу вавілонську?

[Молодий хлопець мовчить засоромлений].

ЕЛЕАЗАР. Ти сам себе мовчанням осудив.

Дід. Елеазаре, може в Вавілоні

твої пісні до речі й до ладу,

та Мізраїм, Едом і всі язика

не нагадають вже про Палестину,

не збудять думку про Єрусалим!

ЕЛЕАЗАР. Хіба вже нам нагадувати треба?

Дід. Не нам, а тим, що мовою чужою

між ворогами звикли розмовляти.

ЕЛЕАЗАР. То як-же зрозуміють рідну пісню?

А по чужому як її співати?

Дід. Так ти за чужомовними словами

забудеш промовлять „Єрусалим“!

ЕЛЕАЗАР [стоїть замислений. Рука його починає торкати струни на арфі, а голос його, наче голос того, що маячить у сні, промовляє не то співом, не то скаргою].

Була моя правиця дужа,

хто подолати міг її?

Чи я-ж тоді казав до себе:

„Щасливий я — правиця є!“

Чи то-ж я їй коли промовив:

„Правице, знай, що ти моя!“
 Та ворог злий поранив руку,
 мені правицю відрубав!
 Кого-ж тепер я переможу
 і хто не подола мене?
 Я день і ніч кажу до себе:
 „Ой горе! Де-ж моя рука?“
 Дивлюсь я на плече і плачу:
 „Правице, як тебе забудь!“

[Стиха перебірає по струнах; в народі чути тихий плач].

Був у батенька мого рясний виноград,
 у матусі зелений садочок,
 похожав я по ньому, зривав ягідки,
 і топтав собі листя під ноги.
 Злий сусід запалив наш рясний виноград,
 і спустошив зелений садочок.
 Погоріла лоза, полягли ягідки
 і препишна краса спопеліла.
 Коли я під ногами знайду хоч листок,
 я до серця його приголублю.
 Браття миле, скажіть, чи не має хто з вас
 хоч листочка з мого винограду?

[Струни бреньять сумніше, плач стає дужчий].

Сон мені грізний приснився—
 хто відгадає його?

Наче я в руки дістався
 до ворогів найлютіших.

Що-ж вороги починили,
 що-ж мені вдіяли люті?

Руки мої все ще дужі,
 ноги мої все ще міцні,

очі мої все видющі,
непокалічене тіло,
тільки язик мій, язик—
здавсь ворогам на поталу!
Хтів я промовити слово,
хтів я хоч голос подати,—
кров'ю уста обізвались,
і заридали мовчанням!

[Довге мовчання. Арфа падає з рук Елеазарових і стогін її струн, пробренівши, затихає. Ридання в народі замовкли, наче урвались. Тиша].

ЕЛЕАЗАР [повагом, але твердо і виразно].

Батьки і браття, матері і сестри!

Я жду від вас каміння, або слова. [Мовчання].

Який проклон страшніший над мовчання?

Дід. Ми не кленем тебе, Елсазаре.

Молодий хлопець.

Прости мені за згідне слово, брате.

ЕЛЕАЗАР. Ви не кленете. Я прощаю, браття,
вам всі слова. А все-ж проклятий я
страшним проклоном крові. Кров батьків,
пролита марне за пропащу волю,
тяжить на голові моїй і вашій
і клонить нам чоло аж до землі,
до каменя того, що не здійнявся
на мене у руці мого народу.
Син чоловічий сам себе поранив
об гострий камінь, падавши додолу,
у розпачі роздер одержу чести,
посипав голову золою ганьби!
Ох, я до-долу впав, як і святиня,
всі полягли ми, як Єрусалим.

І як тепер відбудувати тяжко
 святиню нашу, так нам тяжко встати
 із пороху невільницької ганьби.
 Бо впала ганьба і на наші руки,
 що не знялись життя нам одібрати,
 нам, подоланим, а знялись робити
 на ворогів. Проказою неслави
 покрилося дівчат сіонських тіло,
 бо не втопилися вони в Евфраті,
 а бавити пішли синів розпусти,
 і годувати плід свого безчестя.
 І нечесть пойняла мої уста,
 бо з голоду уста сі не замовкли,
 а промовляли мовою чужою
 на тих, від Бога проклятих майданах,
 де всі пісні бреньять, а тільки тая,
 що з серця рветься, мусить умірати.
 Гнітить нас ганьба тяжче від кайданів,
 гризе нас гірше ніж залізні пута.
 Терпите кайдани, то несвіцький сором,
 забудь їх, не розбивши, гірший стид.
 Нам два шляхи: смерть або ганьба, поки
 не знайдем шляху на Єрусалим.
 Шукаймо-ж, браття, до святині шляху
 так, як газель води шука в пустині,
 аби не міг сказати ворог дужий;
 „Ось я убив Ізраеля, він мертвий!“
 А поки знайдем, за життя боримось,
 як барс поранений серед облави,—
 нехай не буде приказки між людьми:
 „Заснув Господь Ізраеля на небі“.
 О, рано ще радіте, Вавілоне!

Між вербами брелять ще наші арфи,
ще ллються слюзи в ріки вавілонські,
ще соромом горить дочка Сіона,
Іудин лев іще рикає гнівом.

Живий Господь! Жива дүша моя!

Живий Ізраель, хоч і в Вавілоні!

Голос покликача з табору.

Ізраель, до наметів! Ніч надходить!

[Люде розходяться по наметах, кожний до свого.
На далекій вежі видко магів вавілонських, що
ворожать на зорях. Темніє. Табор затихає. З Ва-
вілону ледве доноситься гомін вічних оргій. Уро-
чиста ніч тремтить над табором бранців і над
Вавілоном. То там, то там загораються сторожеві
огні. Тиша].

15/II 1903.

San Remo.

НА РУЇНАХ

ДРАМАТИЧНА ПОЕМА

[3 часів першого полону Вавілонського]

Ясна, місячна ніч. Далеко розляглась рівнина Іорданська, на виноколі мріють гори Морія і Сіон, поблискуючи срібним верхівлям проти місяця. По долині й по горах чорніють руїни сел і міст околиці Єрусалимської; де-не-де поміж ними блима вогник, либонь в якій по-восталій хатині, де ще живуть люде. По рівнині блукають люде. Вони зібралися з ріжних сторів,—хто з Іудеї, хто з Самарії. Одні побудували собі куріні з каміння, що набрали на руїнах, та з іорданського очерету; другі розпалюють маленьке багаття, гріються й щось варять; инші копають ями й ховають в них кістки, знайдені на давнім побойовиську. Чутно зітханнтя, приглушені ридання і здавлене шепотіння тих, що не сплять, але більша частина спить, хто в безверхім куріні, хто просто серед поля, вкрившись лахміттям, лігши ницьма, щоб місяць не будив. Ті сонні здаються вбитими, а поле від того ще сумніше—воно мов тільки що після бою, наче вкрите трупом. — З краю три по-статі — жінка, дівчина і дівча-підліток — сумно сидять над погаслим багаттям. Жінка колише на руках маленьку дитину, дівчина пряде вовну, дівча-підліток плете кошик з очерету.

Пророчиця Тірца [іде від руїн і наближається до тих трьох].

Спокій вам, сестри!

Жінка.

І тобі спокій!

Спокій нам всім... спокій і смерть.

Тірца.

Чого?

Живий наш Бог і ми живі.

Жінка.

В руїнах!

[Притуляється лицем до дитини і плаче. Дитина кивить крізь сон].

Тірца. Не напувай слізьми малого сина,
не нагодовуй молоком недолі.

Дівчина. Покинутим де иншої взять страви?

Тірца. Чому ти звеш покинутими вас?

Дівчина. Мій брат в Ассирії, у Ніневії.

Дівча-підліток.

Мій батько в Вавілоні другий рік.

Жінка. Мій чоловік подався в Фінікію.

Тірца. Але вас три й дитина межі вами.

Той непокинутий, хто сам не кинув.

Палить багаття, поки встане день,

щоб вам було видніше при роботі.

Дівчина [кладає кужілку долі].

Робота наша марна. Хто-ж то буде
носити шати сі, як напряду?

Мій брат в Ассирії в ворожій війську,
неволячи, в неволі сам загине.

На кого дбати?

Тірца. Дбай сама на себе,

то будеш вільна,—перед ворогами

не скажеш: хто мені одержу дасть?

Не скаже ворот: я тебе вдягаю.

[Дівчина здіймає кужілку й знову береться
прясти].

Тірца [до дівчини-підлітка, що, зажурившись, склала
над роботою руки].

Чого сидиш? хіба скінчила працю?

Дівча-підліток.

Та що кінчати? Подруги плетуть

сі кошики, щоби носити землю
на могилки над трупами батьків,
що полягли, боронячи сватиню.
А в мене-ж не zostалося і могили!
Мій батько в Вавілоні. Кажуть люде,
що він будус храм новий Ваалу.

ТІРЦА. А ти будуй нову для себе хату,
не на могилу, на оселю дбай,
щоб не була чужою в ріднім краю.
Не скажеш ти: хто дасть мені притулок?
Не скаже ворог: я для тебе захист.
Плети скоріш, носи каміння й глину,
будуй курінь—холодні ночі близько.
[Дівча-підліток шпарко береться до роботи].

ТІРЦА [до жінки]. Чому твое багаття не горить?

ЖІНКА. Нащо йому горіти? Жінка дбає
в своїй оселі про багаття хатне.
А де-ж моя оселя? Серед поля?
Мій чоловік осів у Фінікії,
в чужому краю злота добуває...
Для кого маю берегти багаття?

ТІРЦА [показує на дитину].

Для нього і для себе. Серед поля
своїй дитині розпали багаття,
нагрій і нагодуй, щоб не квилито
коло сухих грудей твое дитя,
щоб не тремтіло в холоді під рам'ям,
щоб не ридала ти, мов безпорадна:
хто дасть мені мое багаття хатне?
Щоб ворог не сказав: ходи до мене!

[Жінка захожується ворухити багаття, воно за хвилину спалахує і веселе світло освічує трьох жінок і їх роботу].

ТІРЦА [повертаючись ітя від них].

Спокій вам, сестри!

Усі три. І тобі спокій!

Благословенна ти, надії дочко!

[Серед лежачих чутно якийсь стогін. Тірца по-дається туди і спивається над одним чоловіком, що саме обернувся горілиць і простяг до місяця заломлені в розпачі руки].

ТІРЦА [схиляється над чоловіком].

Страждаєш, брате? Рана все горить?

Дай я перев'яжу, то легше стане.

Чоловік. Мові рани не перев'язати!

Загоїлась та рана, що на грудях,
а та, що в серці, буде вік палати!

Єрусалиме мій; Єрусалиме!

Ти, вічна рано рідної країни!

Гориш ти в мене в серці неугасимо!..

[Стогне знов і ламає руки].

ТІРЦА. Коли загоїлась на грудях рана,
то встань і йди до праці.

Чоловік. До якої?

Що маю я робити? чим? над чим?

Ні знаряду, ні знадобу не маю.

ТІРЦА. Земля єрусалимська не згоріла,
ти маєш меч!

[Показує на пощерблений меч, що валяється долі край чоловіка].

Чоловік. Куди-ж тепер той меч?!

Руїні непотрібна оборона.

ТІРЦА. Розкуй меча на рало. Час настав.

Потрібна оборона і руїні.

Бо прийде ворог і роз'оре землю,

насіє збіжжя і збере жнива,
і буде хлібом люд сей годувати,
і вдруге завоює Палестину,
вже без меча, самим блискучим ралом.
Бо скажуть в-голос сироти й вдовиці:
благословенний той, хто хліб дає!
Лежачим краю рідного немає.
Чий хліб і праця—того і земля.
Тож вавілонською назвуть сю землю.
А ті руїни, що он там чорніють,
стоятимуть вже на чужій землі.
Кого тоді болітиме та рана,
що звалася колись Єрусалимом?
[Чоловік підводиться і здімає меча].

Чоловік. Де-ж маю я меча перекувати?

ТІРЦА [показує на вогник, що видніє здалека].

Іди туди, там є живії люде,
вони тобі дадуть вогню живого.
Як жевріє в твоєму серці рана,
нехай так жевріє в огні залізо;
ти перекуй з убійчого меча
робітне рало й загартуй його,
як я тебе тепер загартувала
вогнем і холодом свого слова.

Чоловік. Благословенне слово, що гартує!

[Вере меча під паху і йде до руїн на вогонь].

ТІРЦА [співає]. Устань, Ізраєлю, роби намети!..

[Серед гурту сонних де-хто починає ворухитись,
де-хто підводиться. Один старий озивається сон-
ним голосом].

Старий. Хто тут співає?

ТІРЦА.

Голос у пустині.

[Співає]. Готуйте путь великій силі божій,
пляхи рівняйте духові його!

Старий. Проклятий той, хто будить подоланих,
проклятий той, хто краде сон в рабів,
бо менший гріх ограбувати старця,
голодному скориньку одібрати.

Тірца. Хто раб? Хто подоланий? Тільки той,
хто самохіть несе ярмо неволі.

Старий. Я не ношу ярма, я сплю та й годі.

Тірца. А що-ж в гірше над таке ярмо?

Носив ярмо залізне Єремія
і думав, що воно найгірше в світі,
але якби пророк твій сон побачив,—
камінний сон байдужого раба,—
його ярмо здалося-б легшим пуху
проти твоїх кайданів невидимих.

Невже не встанеш ти з сії неслави?

Від сорому не підведеш чола?

Старий. Для чого? Нащо маю я вставати?

Тірца. Для праці! Для поради! Для життя!

Щоб сонце не зішло в твоїм лінивстві,
щоб час визволу не застав тебе
у сні ганебнім, соромнім безділлі.

Старий [роздражнений].

А ти що робиш? ти?

Тірца. Людей бужу.

Старий [укладається вигідніше. З призириливим смі-
хом].

Збуди-ж мене, як прийде час визволу!

Тірца. Для тебе він ніколи не настане.

[Волає]. Гей, хто живий на сім побойовиську?

[Чутно з-під дерев по-над Йорданом слабкий брень-
кіт струн і несміливий голос, що співає урив-

часто, спиняючись, немов пригадуючи порівнені слова і мелодію пісні].

Голос. „Як потемніло злото... срібло як змінилось чисте... Ох, Сіонська дочко!
Хто дасть моїм очам потоки сліз?..“

ТІРЦА [іде на той голос і спиняється біля співця, що торкає поржавілі струни на маленькій, аби як збитій арфі. Як тільки вона надійшла, співець замовк, похилився і поклав арфу долі].
Чого ти так несміливо співаєш?

СПІВЕЦЬ. Ніяк не можу пригадати пісні...
Плач Єремії хочу пригадати
і все не можу... пам'яти бракує.

ТІРЦА. То й не пригадуй, вигадай своє!

СПІВЕЦЬ. Ох, що ти, сестро? Се було-б зухвальство!

Чи знаєш ти, чия се в мене арфа?

Самого Єремії! А йому

вона ще від Ісаїї дісталась,

той мав її з Давидового дому—

либонь і сам Давид її торкав,

співаючи на божу славу псалми.

Давидові я псалми добре тямлю,

та їх співають не личить в день неслави...

Ісаїї пророцтво не справдилось,—

мир не настав, Месія не з'явився,—

пісні його нехай ідуть в непам'ять,

нехай не дратують нас... А Єремія,

останній наш пророк, співець руїни,

нехай-би жив у сих преславних струнах.

Коли-б ти чула, як він тут ридав

великим голосом посеред пустки!

Луною одзивалася руїна,

з пророком нашим плакало й каміння.

А як його в залізному ярмі
виводили в полон в Єрусалиму,
він об зруйнований жертovníк вдарив
сю арфу й кинув строщену додолу.
І так вона лежала довго, довго,
аж поки я, вишукуючи вугля
у попелі холоднім, віднайшов
святий забуток сей співців преславних.
Зібрав я все, що тільки заціліло,
зложив і склеїв,—арфа невеличка,
та в ній нема і скіпки несвятої.
Знайшов і струни—шкода, що не всі—
були покручені, страшенно ржаві,
я виправив, почистив їх, як міг,
нап'яв на арфу та й, як бачиш, граю.
[Торкає струни, щоб показати їх голос].
Слабенько грають. Та зате сі струни
колись бреніли у руках пречистих
святих співців, пророків незабутніх.
Нема ні одної струни нової,
всі давні... шкода, згублено багато.

ТІРЦА. Бракує арфі струн, співцеві слів!
Колись ти чув, як на пророчий голос
руїна озивалась. Я-ж почула,
як ти, співець, хотів луною бути
отсїй руїні... Дай їй сюди!
[Бере арфу з рук'єдивованого співця].
Свята руїна служить нашій ганьбі!
Колись живії, струни тяжко стогнуть
під мертвим доторканням мертвих рук,
живі слова, мов вітер в мертвїм листі,
в плохих устах безсило шелестять.

Я визволю тебе, свята руїно—
ще може станеться господнє чудо,
що віднайде тебе рука гідніша
і збудить у тобі не тільки голос,
а й душу вічну. Поки-ж—спочивай!
Нехай тебе свята ріка ховає!

[Широко замахнувши, кидає арфу далеко в Іордан].

Співець. Безумна! Біснувата! Що ти робиш?

Тірца. Добудь нові слова, новії струни,
або, мовчи—могили не співають.

Співець. Рятуйте, люде, святощі загинуть!

[З голосним лементом кидається до Іордану, за ним де-хто в людей, що посхоплювались на його крик].

Пливіть! ловіть! біжіть!-переймайте!

Пішла на дно!.. Давайте сітку! Невід!

Рибалка [з берега].

Пішла на дно? Шкода! Дарма шукати,—
не доберешся дна, тут мулко дуже.

[Тукає на співця, що збирається кинутись в річку].

Вернись, не квапся, бо ще й сам потонеш.

Співець [кидається до Тірци, за ним юрба розбужених людей].

Так я-ж тебе, злочиннице, втоплю!

Голоси з юрви. Топіть її! топіть! Вона посміла
втопити наші святощі сіонські!

[Тягнуть Тірцу до річки, шарпають на ній одержу, плюють, хлоп'ята рибальські кидають в неї грудками мулу, інші в'яжуть їй руки].

Молодий пророк самарійський [надбігає з-під дерева, де він молився].

Рятуй, Ізраелю, тут Іудеї

ВТОПИТИ ХОЧУТЬ ДІВЧИНУ НЕВИННУ!

[Надбігає з усіх боків гурт Самарян і бореться з Іудеями, відбиваючи Тірцу].

САМАРЯНЕ. Втопити? За що? За які вчинки?
Іудеї. За святощі!

ПРОРОК САМАРІЙСЬКИЙ. За брязкало старе!

[Самаряне сміються, Іудеї лютують, бійка закипає дужче. Один левіт стоїть осторонь і спокійно споглядає].

СПІВЕЦЬ ІУД. Гей, ти, левіте, поможи скарати
злочинницю!

ЛЕВІТ. Та що мені до арфи?

Мене пісні й пророцтва не обходять.

Аби закон, пророків непотрібно.

[Самаряне нарешті беруть гору і, відбивши Іудеїв, ведуть Тірцу під те дерево, де недавно молився їх молодий пророк].

ПРОРОК САМАРІЙСЬКИЙ [до Тірци].

Стань тут, пророчице, олива ся

тебе покриє вітами святими,

і горе кожному, хто зачепити

поважиться святиню і тебе,—

„шма Ізраель!“ не жить тому на світі!

[До Самарян]. Бог поскромив дівочими руками

безчельних Іудеїв. Вам відомо,

які то святощі вона втопила?

САМАРЯНИН. Ти-ж сам кавав, що брязкало старе...

ПРОРОК САМАРІЙСЬКИЙ.

Те брязкало старе колись бренило

в руках Давидових.

САМАРЯНЕ. Адонаї!

ПРОРОК САМАРІЙСЬКИЙ.

Оті лукаві струни гомоніли

в палатах нашого царя Саула,
вони його приспали, а тим часом
престол точила іудейська зрада,
мов шашель. Трон упав, Саул загинув,—
плачем нещирим заридали струни
над смертю Йонатана і Саула
в руках того Давида, що згубив їх.
Не раз, не раз в Єрусалимі грали
ті струни на погибель Самарії.
Тепер вони загинули без сліду,
як і пиха царів єрусалимських!

САМАРЯНЕ. Хвала пророчиці, новій Деборі!

Ой, дайте їй тімпан! Нехай заграє,
танок нам заведе, як Маріам,
що святкувала згубу фараона!
Честь Самарії! Смерть Єрусалиму!

[Дівчина-Самарянка подає тімпан Тірці. Тірца мовчки одводить його рукою і стоїть, похиливши чоло].

ПРОРОК САМАРІЙСЬКИЙ.

Вона не хоче грати на руїні.
Дівоче серце жалісливе, браття.
Настане день, ми підем з сього поля,
ген-ген туди, на гору Гарізім.
Там, на високім місці, ми запалим
вогонь святий в свяченому гаю.
Там Тірца нам пророкувати буде
про нашу Самарію.

ТІРЦА.

Ні, ніколи
я не піду на гору Гарізім.
Не йдїть і ви. Забудьмо нашу зваду.
Саул з Давидом вкупі на тїм світі.
Що Самарія? Що Єрусалим?

Руїна! пустка!

ЛЕВІТ [з гурту, що не вступав до бійки за Тірцу].
А святий жертовник?

Стоїть він цілий.

ТІРЦА. Тільки без жертв.

ЛЕВІТ. В нас є закон, а там стоїть виразно,
що є одно на світі боже місто—
Давидове, одна оселя божа—
храм Соломонів.

САМАРЯНИН. Де-ж той храм?

ЛЕВІТ. В законі.

[Самаряне сміються].

ЛЕВІТ. Безумним сміхом Бог значить безумних.

В законі жадна літера не гине.

Там все стоїть на віки нерушимо.

І кожний камінь храму є безсмертний,
бо він стоїть записаний в законі.

ПРОРОК САМАРІЙСЬКИЙ.

І що-ж вам з того?

ЛЕВІТ. Нечестивий запит!

Як „що“? Закон потрібний для закону,

Як Бог для Бога. Ми його раби

і мусимо йому служити сліпо.

ПРОРОК САМАРІЙСЬКИЙ.

Та чим служити?

ЛЕВІТ. Бергти святині.

Щоб жертов не давалось по-за храмом,

щоб не зміняв ніхто в законі й слова.

ДРУГИЙ САМАРЯНИН [молодий].

А ми тим часом розберем руїни

і занесем каміння в Самарію!

Жертвник ваш на Гарівім поставим

і жертву принесем в святому гаю.

Гурт Іудів [що надійшов потроху слухати спечечки].

Собаки самарійські! Ось чого ви прийшли сюди як злодії вночі!

Прийшли святиню нашу обкрадати?

[Гурт на гурт починає наступати. Левіт береться за камінь і наміряється в пророка самарійського].

Тіреца. Спиніться ви! Дозорець вавилонський з намету вийде і рабам накаже вас бичувати. Не будіть його!

Голоси з обох гуртів.

Се правда! тихше! годі! схаменіться!

Тіреца. Сліпі! Нещасні! Чи не видко вам, що саме час настав справдити слово Ісаї пророка? Вже пора, щоб лев з ягням як браття поєднались. Іудин лев нехай шакалів душить, а не займа Господню отару.

Співець іудейський.

Сама посіяла між нами зваду,
а хочеш мир зібрати? Пригадай:
хто сіє вітер, той збирає бурю.

Тіреца. Посіяно і зібрано давно.

Не вчора й не сьогодні,—он стернею чорніє по жнивах широке поле.

[Показує геть навколо на простір, укритий руїнами й бездомним людом].

Час братися до иншої сівби
і ждати инших жнив. Але не вам судилось розкувати ярмо залізне
на коси та серпи. Он ті, малії,

он ті, що в курінях та при багаттях
удосвіта працюють неоспало,
вони жнива для Господа готують,
а ви, мов скорпіон в своєму гніві,
сами собі отрути завдасте,
сами себе пожрете, мов ті змії,
що Бог колись наслав на кару нам.

Пророк самарійський.

Хто тут тебе поставив за пророка?
Прилюдно жінці личило-б мовчати.

Тіреца. Хто звав мене Деборою новою?

Хіба не син твого народу? Справді,
коли бракує ватагам кебети,
хай встане жінка, як нова Дебора,
і скрикне: встань, Ізраелю, повстань!
І встане люд, мов хвилі серед моря,
і божий дух ті хвилі оживить.

І зацвіте Сіон весняним криницею,
і знов поллеться молоком і медом
земля обітована, ся земля,

де ми тепер блукаєм мов вигнанці,
мов стадо згублене на бездоріжжі.

Чого блукати нам? Чого шукати?

Чи се-ж не та земля, що здобували
для нас батьки своєю крив'ю й потом?

Стовп огняний не поведе нікуди,
не скаже хмарний стовп: іди за мною.

Не спустить Бог нові скрижалі з неба—
ще-ж не сповнився й давній заповіт.

Устань, Ізраелю! З'ори плугами
се бойовисько, не давай ні кроку
землі обітованої. Посій

по-над границями пшеницю добру,
відгородись житами від пустині.
Склади каміння все у підмурівки,
щоб не казали люде: тут руїна;
щоб мовили: колись тут стане дім.
Пройдуть роки, з полону бранець верне,
знов оживе тоді сіонська пісня,
високий підмурівок одгукнеться
ще голосніш на співи відродження,
ніж ся руїна смутная лунала
від погребових плачів Єремії.
І бранець руку братові подасть,
і підуть поруч будувати мури
на тім гучнім, високім підмурівку.
Душа моя вже бачить ту будову
і знає серце, як її назвати:

в новім Єрусалимі храм новий!

САМАРЯНЕ. Єрусалим?! Будь прокляте се слово!

ЛЕВИТ. Новітній храм?! Без святоців прадавніх?

без скрині заповіту й херувимів?

без спадщини Давида й Соломона?

ТІРЦА. Чи тільки те й святе, що старе?

СПІВЕЦЬ ІУДЕЙСЬКИЙ.

Та геть її! в пустиню! на вигнання!

Хай не морочить нас! не баламутить!

ОДИН З ІУДВІВ. Кому-ж се маємо тут будувати?

Щоб ворог знов прийшов і знов посів?

СТАРИЙ ІУДЕЯНИН.

Хто нам дозволив ту нову будову?

Царь чи дозорець?

ТІРЦА.

Божий дух велить!

Той божий дух, що не живе між вами!

Певніше він в пустині пробуває,
куди ви женете мене на безвість,
ніж серед вас!

Співець іудейський. О, там ти знайдеш духа
того, що здавна завладав тобою,
лукавого! Іди, шукай його!

ТІРЦА. Дух божий знайде сам мене в пустині,
а вам ще довгий шлях лежить до нього!

[Юрба з навісним лемсентом жене Тірцу, аж поки
та зникає з заселеного обшару].

11. IX. 1904.
Зелений Гай.
